

Валентина Лазарева

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
У ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША
ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

V.Lazareva. Regional peculiarity of the Ukrainian soil in the Pan-teleimon Kulish works and they significance for the the present time. This article propose to examine (to consider) a question of Ukrainian state making in XVI century, causes of losses they statehood since it came into existence. Accented that cause disconnection in regional ambitious (arrogant, conceited; ?), but not in the national interest. Payded attention on the actuality P.Kulish ideas as to present time.

Життя людей на певному етапі зазнає змін. Прийдешнє ХХІ ст. — не виняток. І ці умови склалися завдяки незалежності. Це саме той стан, коли людина перебуває на порозі вибору. Сьогодні, в умовах незалежності, найактуальнішим питанням, з яким зіткнулась українська спільнота, виявилася проблема самоідентифікації — пізнання та самопізнання українського народу. У пошуку її першопричини ми звертаємося до думок наших попередників. Серед визначних будителів і просвітителів української нації особливої уваги заслуговує Пантелеймон Куліш. Він увійшов у нашу свідомість як автор

першого історичного роману українською мовою, який мав підзаголовок «Хроніка 1663 р.» та присвячений одному з найтрагічніших епізодів української історії.

Після смерті Б. Хмельницького Україна опинилася у складному політичному становищі. Москва не дотримувала угод, Польща і кримський хан тиснули з обох боків, козаки та населення не хотіли нічєї зверхності. Між гетьманами і козацькою старшиною точилися чвари й війна за владу, за те, до кого з сусідів пристати. Обіч Дніпра стали різні гетьмани. На початку 1663 року на Правобережжі було обрано гетьманом Павла Тетерю, рішучого прихильника Польщі. На Лівобережжі, орієнтованому на Москву, розпочалася боротьба за гетьманську булаву між переяславським полковником Якимом Сомком і ніжинським — Василем Золотаренком.

Треба зазначити, що завдяки цьому твору П. Куліш намагався виробити ідеологічну програму для українського народу, мріяв про розбудову державності України, наполягав на ідеї рівноправного єднання України і Росії та виступав проти шовіністичної політики самодержавної Росії щодо України. Ці свої ідеї автор втілює в образі Якіма Сомка, який думає-дбає про Україну. Він готовий піти на союз із православною Москвою, аби протистояти католицькій Польщі, але з забезпеченням повної автономії на засадах гадацьких пунктів, яких домігся свого часу від Польщі гетьман І.Виговський. Утім, «Сомко не заміряється піддатися в покорі над Москву: Що мені тії князі та бояре? Що це вони надумали — шматувати Україну? Наше право козацьке, ніхто між до нас не втручайся! Де два козаки, там вони третього собі самі судять. Побачимо, чия буде сила»¹. Сомко виступав як мудрий державний діяч. Його ідеал — соборна Україна, об'єднана під єдиною гетьманською булавою, звільнена від усяких ворогів. Він бачив її непідлеглою Москві, а рівноправним спільником. «Дай Боже..., щоб обидва берега Дніпрові приклонилися під одну булаву... Виже-нем недоляшка з України, одтиснем ляха до самої Случі, да, держачись за руку з Москвою, і громитимем усякого, хто спокуситься ступити на руську землю!»², — проголошував Сомко. Він мріяв про сильну українську державу, де панували б лад і порядок, справедливість: «...уже пора нам знати, що нема там добра, де нема правди... нехай і міщанин і посполитий і козак стоїть за своє право; тоді буде на Вкраїні і правда і сила»³, — з упевненістю казав він.

Влада, яку отримав гетьман Сомко, здавалася йому на той час незаперечною. У цій самовпевненості й ховалися причини наслідків, що надовго відкинули заснування незалежної України. Діалог між полковником Шрамом, найвірнішим однодумцем наказного гетьмана

Сомка, якнайкраще ілюструє зневажливе ставлення верхівки до інших подій, що відбувалися навколо.

Шрама. У нас окаянний Тетеря торгується з ляхами за християнські душі, у вас десять гетьманів хапається за булаву, а що Україна розідрана надвоє, про те усім байдуже.

Сомко. Десять гетьманів, кажеш? А нехай хоть один за неї вхопиться, поки я держу в руках»

Шрама. А Іванець? А Васюта?

Сомко. Васюта старий дурень, з його химери сміються козаки, а Іванець гетьманує тільки над п'яницями. Давно я потоптав сю ледар, да тільки честь на собі кладу!

Шрама. Так, ледар-то вони ледар, дай не дають твоїй гетьманській зверхності розширитись по Україні⁴.

Та поки Сомко з Василем Золотаренком з'ясовували стосунки, піднявся новий кандидат у гетьмани — Іван Брюховецький, кошовий із Запорозжя, випадкова й облеслива людина. Він закидав Москву доносами на суперників, на старшину, зарекомендував себе як найбільш вигідний і податливий Москві претендент. У червні 1663 р. у Ніжині відбулася рада, на яку Брюховецький привів ватаги запорожців і простих козаків з півдня — черні. Сомко теж привів своє військо. Рада одразу перетворилася на побоїще. Люди Сомка перейшли на бік Брюховецького. Сомка, Золотаренка і кількох їхніх прибічників було страчено. Все це відбувалося на тлі страждань і поневірянь населення, економічного хаосу і занепаду. Цей період в історії України названо Великою Руїною.

Отже, Б. Хмельницький створив початки державності, а після його смерті утворилися групи з різними політичними орієнтаціями. До влади почали приходити люди, які в складній політичній ситуації нічого зробити не могли, зате в очах народу ставали винними в усіх бідах. П. Куліш побачив цих — без вини винних — Івана Шрама та Сомка, яким доля судила спокутувати за всіх і за все. В їх образах автор побачив політично свідому, патріотичну, культурну і освічену частину козацько-старшинської верхівки, яка на той час, як він вважав, була основною суспільно-політичною силою в боротьбі за зміцнення української державності.

На думку П. Куліша, «чорна рада» була найдраматичнішою подією для народу України. Письменник показав, як, здобувши перемогу у визвольній війні під проводом Б. Хмельницького, верхівка суспільства знов починала шукати собі «пана», який, однак, володарюватиме за їхніми бажаннями. Треба зауважити, своїм твором автор ще раз нагадав — тільки об'єднавшись, народ заявляє про себе як силу,

з якою доводиться рахуватися. На його думку, один з головних недоліків існуючого укладу на теренах тодішньої Малоросії, західноукраїнських та південних землях був той, що кожен, хто мав хоч якусь владу над купкою прибічників, висував себе пануючим, тобто, який вирішує долю усієї України.

П. Куліш бачив і показував, що розбрат привносять не зовнішні сили, а міжособні сутички та місцеві взаємини. Тому митець закликав до мирного розв'язання їх в ім'я національної єдності: «До гурту паненята з мужичатами!»⁵ — закликав він. Усі сили не на революційну перебудову життя, а на мирне піднесення українського народу до рівня західноєвропейських народів з найрозвиненішою культурою. З цих позицій автор засуджував й «гайдамаччину», кровопролитні повстансько-бунтарські рухи «низів» з їх, як вважав він, варварством, жорстокістю, руйнацією щодо культури й цивілізації; владолюбні амбіції та загребушість «верхів», — що ставало головною національною перешкодою для культурного і державного становлення України, зокрема, після доби Б. Хмельницького, в час так званої Руїни. Письменник належав до тих людей, які через творчість йшли до осмислення долі України і українського народу, до пізнання історії.

Твори митця актуальні і в наш час, бо в них багато плідних ідей, які стосуються виборчих процесів і в сьогоденні. Зокрема, і нині по-різному ставляться до стосунків з сусідами. Хто схиляється до Сходу, хто до Заходу, а потрібно, на мій погляд, у главу кута поставити національні інтереси, а не регіональні.

¹ Куліш Пантелеймон. Літературний портрет. Чорна рада. — К.: Бібліотека українця, 2000. — С. 118.

² Куліш Пантелеймон. Соч. в 2-х т. — Т. 2. — К.: Дніпро, 1989. — С. 10.

³ Там само.

⁴ Куліш Пантелеймон. Літературний портрет. — С. 82.

⁵ Куліш Пантелеймон. Зазивний лист до української інтелігенції. — К: Наук. думка, 1998. — С. 408.